

Запатріна І. В.,

кандидат економічних наук,
заступник директора Науково-дослідного
фінансового інституту
при Міністерстві фінансів України

БЮДЖЕТ РОЗВИТКУ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Словосполучення “бюджет розвитку” сьогодні дуже активно використовується як науковцями, так і практиками в Україні. Але сталого визначення цього терміна досі не існує: ряд дослідників розуміє під ним окрему інституційну одиницю в рамках бюджету; деякі вчені і урядовці використовують його для характеристики державного чи місцевого бюджету з точки зору орієнтації на завдання забезпечення розвитку країни. Так, дуже часто і в Україні, і за її межами мають місце висловлювання про те, що бюджет того чи іншого року можна вважати бюджетом розвитку. У даному разі цей термін використовується саме як характеристика відповідного бюджету щодо структури його видатків.

Невизначеність з термінологією призводить до численних наукових дискусій та суттєво ускладнює можливості щодо формування фінансових механізмів забезпечення економічного розвитку України.

Слід зауважити, що у законодавстві України терміна “бюджет розвитку” немає. Відповідно до ст. 71 Бюджетного кодексу України¹ це словосполучення використовується лише стосовно місцевих бюджетів. Зокрема, статтею визначено, що *бюджет розвитку місцевих бюджетів* є складовою спеціального фонду місцевих бюджетів, окреслено можливі його надходження та витрати.

Так, до надходжень бюджету розвитку місцевих бюджетів включено:

- 1) кошти від відчуження майна, яке перебуває у комунальній власності, у тому числі від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення;
- 2) надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади;
- 3) кошти від повернення позик, які надавалися з відповідного бюджету до набрання чинності Бюджетним кодексом (тобто до 21 червня 2001 р.), та відсотки, сплачені за користування ними;
- 4) кошти, які передаються з іншої частини місцевого бюджету за рішенням відповідної ради;
- 5) запозичення, здійснені у порядку, визначеному Бюджетним кодексом та іншими законами України (крім випадків здійснення короткотермінових запозичень, що передбачено ст. 73 Бюджетного кодексу);
- 6) субвенції з інших бюджетів на виконання інвестиційних проектів.

До витрат бюджету розвитку місцевих бюджетів належать:

- 1) погашення основної суми боргу відповідно Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування (крім боргу, що утворюється за умов, визначених ст. 73 Бюджетного кодексу);

- 2) капітальні вкладення;
- 3) внески органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у статутні фонди суб'єктів підприємницької діяльності.

Ст. 74 Бюджетного кодексу регламентовано, що запозичення до місцевих бюджетів можуть бути здійснені лише до бюджету розвитку, крім випадку здійснення короткотермінових запозичень, як це передбачено ст. 73 Кодексу. Згідно зі ст. 72 Бюджетного кодексу по спеціальному фонду можуть прийматися з дефіцитом лише бюджет Автономної Республіки Крим та міські бюджети у частині дефіциту бюджету розвитку, який покривається за рахунок запозичень.

Разом з тим відповідно до п. 5 ст. 63 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”² визначено, що *місцевий бюджет поділяється на поточний бюджет і бюджет розвитку*. Тобто у даному випадку маємо дещо інше тлумачення цього терміна. На відміну від Бюджетного кодексу, цим законом передбачено чіткіше відділення бюджету розвитку від поточного бюджету. П. 4 ст. 64 Закону зазначено, що у видатковій частині місцевих бюджетів окремо передбачаються видатки поточного бюджету і видатки бюджету розвитку.

Відповідно до ст. 63 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” доходи бюджету розвитку формуються за рахунок частини податкових надходжень, коштів, залучених від розміщення місцевих позик, а також інвестиційних субсидій з інших бюджетів. Разом з тим Бюджетний кодекс не передбачає можливості спрямування до бюджету розвитку місцевих бюджетів частини податкових надходжень, що практично унеможлиблює використання відповідного положення Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”. Проте п. 6 ст. 64 Закону встановлено, що кошти бюджету розвитку спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного розвитку відповідної території, пов'язаних із здійсненням інвестиційної та інноваційної діяльності, а також на фінансування субвенцій та інших видатків, пов'язаних з розширеним відтворенням, що також відрізняється від відповідних положень Бюджетного кодексу України.

Оскільки Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” був прийнятий у 1997 р. (на 4 роки раніше Бюджетного кодексу) та відповідно до ст. 1 Бюджетного кодексу України саме ним “регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів та розгляду звітів про їх виконання, а також контролю за виконанням Державного бюджету України та місцевих бюджетів”, у разі виникнення суперечностей між цими законодавчими актами слід керуватися положеннями, закладеними у Бюджетному кодексі.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки.

По-перше, законодавство України не дає прямого визначення ані терміна “бюджет розвитку”, ані терміна “бюджет розвитку місцевих бюджетів”. При цьому передбачено наявність у складі місцевих бюджетів “бюджетів розвитку місцевих бюджетів”, визначено їх доходи й видатки. Тобто в Україні

на рівні державного бюджету не існує такої інституційної одиниці як бюджет розвитку.

По-друге, принципи формування та витрачання коштів місцевих бюджетів розвитку, а також процедури управління та контролю за функціонуванням цих бюджетів або взагалі не врегульовані на законодавчому рівні, або недостатньо конкретизовані, що фактично не дає змоги використовувати цей фінансовий інструмент як хоч би скільки суттєвий важіль впливу держави або органів місцевого самоврядування на економічний розвиток регіонів.

Зовсім інша ситуація спостерігається в зарубіжних країнах, зокрема в країнах СНД, які мали майже однакові стартові умови щодо стану та розвитку бюджетної системи після руйнації Радянського Союзу.

Так, у **Російській Федерації** з 1998 р. набрав чинності Федеральний закон про бюджет розвитку Російської Федерації³, який визначив правові та організаційні засади формування та витрачання коштів федерального бюджету, призначених для здійснення на конкурсних засадах державної підтримки інвесторів, які фінансують високоефективні інвестиційні проекти. Відповідно до п. 1 ст. 1 цього закону Бюджет розвитку Російської Федерації (далі – Бюджет розвитку) є складовою федерального бюджету, яка формується у складі капітальних видатків та використовується для кредитування, інвестування та гарантійного обслуговування інвестиційних проектів у встановленому законом порядку. Законом передбачено, що обсяг фінансових коштів, які направляються до бюджету розвитку, встановлюється федеральним законом про федеральний бюджет на черговий фінансовий рік. Тобто Російська Федерація ще у 1998 р. законодавчо визначила термін бюджет розвитку у межах федерального бюджету та правові й організаційні засади його формування й витрачання.

На відміну від законодавства України, у законодавстві Російської Федерації підтримка фінансування інвестиційних проектів в межах бюджету розвитку розглядається не лише через безпосереднє виділення коштів на реалізацію програм розвитку, а й шляхом надання державних гарантій під реалізацію відповідних проектів. Крім того, видатки бюджету розвитку мають здійснюватися *лише на умовах зворотності, платності та строковості*.

Як і в Україні, у Російській Федерації законодавчо визначені доходи та видатки бюджету розвитку. Проте в Україні йдеться лише про бюджети розвитку місцевих бюджетів. Як було зазначено, в Україні бюджету розвитку на рівні державного бюджету як правової категорії взагалі не існує.

Якщо порівняти підходи у Росії та в Україні до формування дохідної частини бюджету розвитку, то за російським законодавством, на відміну від українського, передбачалося також надходження до бюджету розвитку коштів від:

- використання і приватизації об'єктів федеральної власності, створених внаслідок фінансування інвестиційних проектів за рахунок коштів бюджету розвитку;

- доходів федерального бюджету від раніше здійснених бюджетних інвестиційних асигнувань на умовах зворотності, платності та строкowości;
- відрахування частки надходжень до федерального бюджету від розміщення державних цінних паперів у частині, що встановлюється федеральним законом про федеральний бюджет на черговий фінансовий рік;
- 50 % коштів від суми перевищення фактично отриманих доходів від зовнішньоекономічної діяльності над доходами від цієї діяльності, встановлених законом про державний бюджет на відповідний рік;
- інших джерел, передбачених законодавством Російської Федерації.

Тобто джерела надходжень до бюджету розвитку федерального бюджету, передбачених законом, є досить широкими, що спрямовує державну політику Російської Федерації на забезпечення прискореного економічного розвитку.

Зовсім по-іншому у російському законодавстві визначалися й напрями використання коштів бюджету розвитку. Так, грошові кошти бюджету розвитку спрямовуються виключно на:

- фінансування інвестиційних проектів, відібраних на конкурсних засадах відповідно до законодавства;
- виконання зобов'язань уряду Російської Федерації щодо наданих інвесторам державних гарантій за рахунок коштів бюджету розвитку (відповідно до ст. 5 Федерального закону про бюджет розвитку Російської Федерації надання державних гарантій за рахунок коштів бюджету розвитку також здійснюється на конкурсних засадах).

Окремо слід зазначити, що відповідно до російського законодавства грошові кошти бюджету розвитку акумулювалися на спеціальних рахунках органів Головного управління федерального казначейства Міністерства фінансів Російської Федерації і *відволікання тимчасово вільних грошових коштів бюджету розвитку на фінансові операції, не пов'язані з реалізацією інвестиційних проектів бюджету розвитку, заборонялося*.

Законодавством Російської Федерації⁴ також були врегульовані питання управління бюджетом розвитку та контролю за його використанням. Так, ст. 4 Федерального закону про Бюджет розвитку Російської Федерації визначено, що управління бюджетом розвитку здійснює уряд Російської Федерації шляхом визначення спеціального уповноваженого федерального органу виконавчої влади з такими повноваженнями:

- оперативне управління бюджетом розвитку;
- аналіз, оцінка та відбір інвестиційних проектів для надання грошових коштів та державних гарантій за рахунок коштів бюджету розвитку;
- забезпечення узгодженого фінансування інвестиційних проектів за рахунок коштів інвесторів та коштів, що виділяються з державного бюджету;
- надання інвесторам від імені уряду Російської Федерації державних гарантій за рахунок коштів бюджету розвитку.

Контроль за виконанням бюджету розвитку (ст. 10 Закону) у частині використання коштів та державних гарантій здійснювався аналогічно контролю за виконанням федерального бюджету. Звіт про виконання бюджету розвитку повинен був надаватися до Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації у складі звіту про виконання федерального бюджету.

З метою визначення чітких і зрозумілих принципів використання коштів бюджету розвитку та запобігання зловживанням у цій сфері у Законі⁵ були детально вписані процедури надання державних гарантій та грошових коштів на реалізацію інвестиційних проектів за рахунок бюджету розвитку, чітко визначені умови використання коштів бюджету розвитку. Зокрема, це можливо за умов:

- вищого у порівнянні з іншими інвестиційними проектами рівня віддачі до федерального бюджету на кожен карбованець наданих державних гарантій або виділених за рахунок бюджету розвитку грошових коштів;
- наявності у позичальника власних грошових коштів у розмірі не менш ніж 20 % повного обсягу фінансування інвестиційного проекту, а у великих інвестиційних проектах (не менше 50 млн дол. США) – не менше 10 % зазначеного обсягу;
- диверсифікації ризику держави з приватним капіталом (наявність приватних співінвесторів та кредиторів, готових надати кошти на фінансування інвестиційного проекту спільно з державою, у тому числі наявність у інвестора власних коштів, не забезпечених державною гарантією).

Варто ще раз підкреслити, що відповідно до Закону використання бюджету розвитку у Російській Федерації має здійснюватися *лише на зворотній основі*. Надання кредитів має бути забезпечено власними коштами інвесторів та іншими джерелами фінансових ресурсів. У разі здійснення прямих державних інвестицій в майно комерційних установ обов'язковою умовою є збільшення частки держави у статутному капіталі відповідного суб'єкта господарювання. Повернення позичальниками кредитів, наданих за рахунок бюджету розвитку, та оплата відсотків за користування кредитом, а також повернення коштів від реалізації майна, що використовується як застава при наданні державних гарантій, передбачалося зараховувати на рахунок бюджету розвитку.

Для кожного інвестиційного проекту має бути розроблена індивідуальна схема його фінансового забезпечення, у тому числі графік перерахування грошових коштів всіма співінвесторами, обсяги і форми державної участі у фінансуванні проекту та забезпечення зворотності коштів, наданих за рахунок бюджету розвитку. Кредитування інвестиційних проектів має здійснюватися лише шляхом оплати рахунків за товари, послуги, необхідні для реалізації проекту.

Тобто у Російській Федерації у 1998 р. було законодавчо закріплено модель державного фінансування проектів економічного розвитку, побудовану на комерційних засадах. Від суто комерційного фінансування інвестиційних проектів її відрізняла спрямованість на реалізацію суспільно

значущих проектів, використання бюджетних коштів як джерела фінансування інвестиційних проектів та відкрита для суспільства прозора процедура здійснення контролю за витрачанням бюджетних коштів. Нагадаємо, що контроль за використанням коштів бюджету розвитку здійснюється за тією ж процедурою, що й контроль за використанням коштів федерального бюджету.

Зауважимо, що схожі підходи до кредитування інвестиційних проектів (беруться до уваги процедурні питання) використовуються в Україні для їх фінансування за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій, зокрема Світового банку. На жаль, на здійснення капітальних вкладень за рахунок коштів державного бюджету ця процедура не поширюється.

Окрему увагу слід приділити регламентації законодавством Російської Федерації участі суб'єктів федерації в реалізації цілей та завдань бюджету розвитку.

Законом визначено, що суб'єкти федерації беруть участь у програмах, пов'язаних з бюджетом розвитку, шляхом надання висновків, що передбачають зобов'язання про надання державної підтримки інвестиційним проектам, які реалізуються на їхній території за рахунок коштів бюджету розвитку. Ці зобов'язання можуть бути реалізовані через надання гарантій від імені суб'єкта Російської Федерації (повністю чи частково) або участі у співфінансуванні інвестиційних проектів. Урядом Російської Федерації встановлюються категорії інвестиційних проектів, які при поданні заявок на інвестиційний конкурс мають обов'язково надати висновок суб'єкту федерації про доцільність його реалізації. Тобто передбачено спільну участь держави і суб'єкта федерації в реалізації суспільно значущих для відповідної території проектів.

Зазначимо, що суб'єкти Російської Федерації також активно використовують фінансові механізми бюджету розвитку для реалізації соціально-економічних програм на своїх територіях.

Подібні підходи до організації державного фінансування інвестиційних програм і проектів тією чи іншою мірою реалізуються і в інших країнах СНД. Так, у **Казахстані** у 2001 р. Стратегічним планом розвитку країни було вперше передбачено створення нової структури республіканського бюджету, яка поділяється на поточний бюджет і бюджет розвитку. За рахунок поточного бюджету передбачалося фінансування поточних витрат держави та обслуговування державного боргу⁶.

Відповідно до законодавства бюджет розвитку Республіки Казахстан як складова республіканського бюджету формується у складі капітальних видатків і використовується для фінансування інвестиційних програм, зокрема:

- кредитування реального сектора економіки;
- будівництва нових об'єктів у галузях бюджетної сфери;
- придбання сучасного обладнання і технічного оснащення об'єктів бюджетної сфери;
- відродження національно-культурних цінностей.

Звіт про виконання бюджету розвитку щорічно надається Парламенту країни у складі звіту про виконання республіканського бюджету. Тобто у даному випадку суто інституційно бюджет розвитку розглядається як частина капітальних видатків бюджету і є їх окремою, чітко визначеною структурною одиницею.

Киргизія певний час реалізує свою програму державних інвестицій саме з використанням інструменту бюджету розвитку, в межах якого акумулюються кошти на державні інвестиції. Але, на відміну від Російської Федерації та Казахстану, надходження до Бюджету розвитку Киргизької Республіки головним чином прибувають від міжнародних донорів за рахунок наданих ними кредитних ресурсів та грантів. Власні бюджетні кошти, що використовуються у бюджеті розвитку, знаходяться на рівні приблизно 10% від його обсягу і формуються за рахунок капітальних вкладень державного бюджету та централізованого фонду зменшення бідності.

Зауважимо, що на сьогодні Російська Федерація поступово опрацьовує нові фінансові механізми здійснення державних інвестицій. У 2003–2004 рр. дія Закону “Про бюджет розвитку Російської Федерації” була призупинена іншими законами, а з 1 січня 2005 р. цей закон взагалі втратив силу. У 2006 р. постановою уряду створено окремий *Інвестиційний фонд Російської Федерації* (далі – Фонд) – асигнування, передбачені у державному бюджеті для використання з метою реалізації інвестиційних проектів⁷. Річний обсяг цього Фонду визначається федеральним бюджетом на черговий фінансовий рік і направляється на оплату зобов’язань, що існують у частині реалізації інвестиційних проектів, а також асигнувань, в межах яких у черговому фінансовому році приймаються та оплачуються нові зобов’язання з урахуванням лімітів, встановлених граничним обсягом Фонду. Граничний обсяг Фонду розраховується відповідно до перспективного плану державних інвестицій на шість років. Пояснення причин переходу Російської Федерації до нових фінансових механізмів здійснення державних інвестицій, на думку автора, не є переконливими. Запропоновану нову модель побудовано на тих самих принципах, що й бюджет розвитку, але, на відміну від останнього, вона є не такою прозорою та реалізується безпосередньо в межах Міністерства економічного розвитку Російської Федерації.

Останні події стосовно удосконалення фінансових інструментів фінансування державних інвестицій у Росії ще раз свідчать про термінологічну невизначеність поняття “бюджет розвитку” та необхідність його врегулювання як у науковому, так і у нормативно-правовому контексті.

Якщо звернутися до досвіду інших зарубіжних країн, то у більшості випадків також не використовується термін “бюджет розвитку” як самостійна інституційна одиниця. Між тим, моделі здійснення державних інвестицій передбачають чітке відокремлення поточних та перспективних видатків бюджету; можливість держави впливати як на спрямованість та характер інвестиційних проектів, що реалізуються за державні кошти, так і на умови надання цих коштів; встановлення жорсткого державного контролю за витратанням відповідних коштів, який, як правило, здійснюється

за тими самими процедурами, що й контроль за витратами державного бюджету.

У цьому контексті цікаво розглянути приклад **Японії**⁸, де існує система фінансування пріоритетних інвестиційних проектів за рахунок державних коштів, які у традиційному розумінні цього поняття не є бюджетними коштами. Ця система передбачає наявність спеціального державного інвестиційного фонду під назвою “Програма державних запозичень та інвестицій”, кошти якого використовуються для розвитку пріоритетних з точки зору держави виробництв та об’єктів. Ця програма є інструментом реалізації структурної та промислової політики країни.

Подібний розподіл коштів в Японії має історичне підґрунтя і починається з 1878 р., коли вперше було прийнято рішення уряду щодо використання поштових заощаджень для інвестиційного розвитку.

Програма державних запозичень та інвестицій розробляється урядом одночасно з розробкою бюджету на поточний рік, але окремо від нього. Як і щорічний бюджет, Програма державних запозичень та інвестицій щорічно затверджується парламентом країни.

Фінансовими джерелами надходження коштів до цієї програми є такі:

- поштові заощадження громадян країни;
- заощадження у системі поштового страхування життя;
- кошти пенсійних фондів;
- спеціальні кошти промислового інвестування;
- гарантовані урядом зобов’язання та запозичення.

Оскільки ця програма функціонує на основі зворотності, платності та строковості, додатковими джерелами коштів її поповнення є кошти, що повертаються позичальниками, та відсотки за використання кредитних коштів, які знаходяться на рівні приватних кредитних установ.

Про увагу уряду Японії до економічного розвитку свідчить той факт, що нині програма державних запозичень та інвестицій оперує капіталами, які становлять близько 10 % ВВП та 2/3 загальних витрат бюджету.

В Японії бачимо повне відокремлення коштів програми державних запозичень та інвестицій (у нашому розумінні – бюджету розвитку) від державного бюджету і інституційно, і в сенсі принципів їх формування та витрачання.

Державний бюджет **Великобританії** поділяється на бюджет поточних доходів і витрат держави та капітальний бюджет⁹. Доходи капітального бюджету формуються за рахунок надходжень відсотків від державних корпорацій і органів влади за надання державних кредитів, від повернення довгострокових кредитів Казначейства, від прибутків емісійного департаменту Банку Англії. Витрати капітального бюджету включають відсотки по державному боргу і управлінню ним, довгострокові кредити на капітальні вкладення корпораціям і органам державної влади.

Зауважимо, що окреме планування поточних та капітальних видатків бюджету використовується у всьому цивілізованому світі і довело свою ефективність як в розвинутих країнах світу, так і в країнах Латинської Аме-

рики, а також у величезних мегаполісах, зокрема у Нью-Йорку, Токіо, Берліні, Торонто, Сідней та ін.¹⁰

Проведене дослідження дає змогу дійти таких висновків.

Необхідність державних інвестицій для забезпечення економічного зростання визнається майже усіма цивілізованими країнами світу, але кожна з цих країн має власні фінансові та інституційні механізми реалізації відповідної політики. Ці механізми побудовані з використанням єдиних принципів, а саме:

- відокремлення бюджетних коштів, що використовуються для поточних та стратегічних цілей;
- використання державних коштів на суспільно значущі проекти, що відповідають програмам стратегічного розвитку країн;
- зворотність, платність та строковість надання коштів;
- контроль суспільства за ефективністю використання державних коштів (через результати реалізації державних інвестиційних програм).

Незважаючи на розмаїття зазначених механізмів, у цілому їх можна згрупувати у дві категорії:

- механізми, що використовуються в межах державного бюджету;
- механізми, що функціонують за принципами, закладеними в організацію бюджетного процесу, але в межах окремих інституційних одиниць поза бюджетом.

Ті, що належать до першої категорії, як правило, використовують термін “бюджет розвитку”, ті, що до другої, – терміни “державні фонди”, “програми”, “національні плани” та ін.

В Україні розпочато запровадження фінансових механізмів, які можна віднести до першої категорії, введено термін “бюджет розвитку місцевих бюджетів”, зроблено перші кроки щодо нормативного врегулювання запропонованого механізму державного інвестування. При цьому ані концептуально, ані нормативно не визначено поняття “бюджет розвитку” стосовно державного бюджету.

Зауважимо, що термінологічна невизначеність не є головною проблемою, яка гальмує реальне запровадження та розвиток зазначеного фінансового механізму економічного зростання в Україні. Важливішим є питання визначення на концептуальному рівні принципів та моделі участі держави у забезпеченні економічного зростання. На думку автора, за основу при побудові цієї моделі слід узяти принципи, що були закладені у федеральному законі про Бюджет розвитку Російської Федерації, доопрацювавши їх з урахуванням особливостей організації бюджетного процесу в Україні та чинного законодавства.

¹ Бюджетний кодекс України, прийнятий Законом України від 21.06.2001 № 2542-III із змінами та доповненнями.

² Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997 № 280/97-ВР із змінами та доповненнями.

³ *Федеральный закон о Бюджете развития Российской Федерации*, принят Государственной Думой 05.11.1998 г., одобрен Советом Федерации 12.11.1998 г.

⁴ *Федеральный закон о Бюджете развития Российской Федерации, принят Государственной Думой 05.11.1998 г., одобрен Советом Федерации 12.11.1998 г.*

⁵ *Там само.*

⁶ *Стратегический план развития Республики Казахстан, утвержден Указом Президента Республики Казахстан 04.12.2001 г.*

⁷ *Положение об Инвестиционном фонде Российской Федерации, утвержденное Постановлением Правительства Российской Федерации от 23.11.2005 № 694.*

⁸ *Энциклопедия “Япония от А до Я”. – <http://www.japantoday.ru/japanaz/b37.shtml>; Бюджетна політика у контексті соціально-економічного розвитку України. – Т. 1: Пріоритети бюджетної політики та економічне зростання в Україні. – Розд. 5: Бюджет розвитку і пріоритети бюджетних інвестицій. – К.: НДФІ, 2004. – С. 219–263.*

⁹ *Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2004. – 384 с.*

¹⁰ *Белкин В. Д., Стороженко В. П. Бюджет развития: незадействованный механизм инвестиционной активности // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 1. – С. 74–91; Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2004. – 384 с.*